

The University of Tehran Press

Commitment to the Peaceful Use of the Outerspace in Media Communication

Amir Maghami¹ | Farzane Yazdkhasti²

1. Corresponding Author; Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Administrative Science and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: a.maghami@ase.ui.ac.ir
2. Instructor, Faculty of Law, Islamic Azad University, Khorasgan Branch, Isfahan, Iran. Email: f.yazakhasti@yahoo.com

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	Mankind's effort to not extend the scope of militarism to outer space on one hand and the fear of great powers from the superiority of competitors in space activities on the other hand caused the necessity of peaceful use of space to be repeated in almost all existing instruments about the activities of states in outer space, which has turned this necessity into a binding rule. The necessity of using this principle in media communication is even greater due to the numerous examples of using the media to promote war and the like. In addition, the use of media is closely related to human rights and states sovereignty. The question is whether the principle of peaceful use of space in media communication is valid and enforceable. The hypothesis that we seek to prove is the principle of the necessity of peaceful use of space in media communication to play the role of a filter in not turning the media into a means of harming the rights of individuals or the sovereignty of states.
Pages: 475-497	
Received: 2017/11/21	
Received in revised form: 2018/06/03	
Accepted: 2018/07/10	
Published online: 2024/03/20	
Keywords: <i>Space law, peaceful activities, communications, satellite, information.</i>	
How To Cite	Maghami, Amir; Yazdkhasti, Farzane (2024). Commitment to the Peaceful Use of the Outerspace in Media Communication. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 54 (1), 475-497. DOI: https://doi.com/10.22059/jplsqt.2018.246346.1622
DOI	10.22059/jplsqt.2018.246346.1622
Publisher	University of Tehran Press.

انتشارات دانشگاه تهران

فصلنامه مطالعات حقوق عمومی

شاپا الکترونیکی: ۸۱۳۹-۲۴۲۳

دوره: ۵۴، شماره: ۱

بهار ۱۴۰۳

Homepage: <http://jplsq.ut.ac.ir>

تعهد به استفاده صلح آمیز از فضا در ارتباطات رسانه‌ای

امیر مقامی^۱ | فرزانه یزدخواستی^۲

۱. نویسنده مسئول؛ استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: a.maghani@ase.ui.ac.ir

۲. مربی، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان، اصفهان، ایران. رایانامه: f.yazakhasti@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>صفحات: ۴۷۵-۴۹۷</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۳۰</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۳۹۷/۰۳/۱۳</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۱۹</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۱/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: آزادی اطلاعات، ارتباطات، حقوق فضا، فعالیت صلح آمیز، ماهواره.</p>	<p>تلاش بشر برای نکشاندن دامنه نظامی‌گری به فضای ماورای جو از یک طرف و ترس قدرتهای بزرگ از برتری یافتن رقبا در فعالیتهای فضایی از سوی دیگر سبب شد تا ضرورت استفاده صلح آمیز از فضا تقریباً در تمام اسناد موجود درباره فعالیت کشورها در فضای ماورای جو تکرار شود. آنچنانکه این ضرورت را به قاعده‌ای لازم‌الاجرا بدل کرده است. لزوم استفاده از این اصل در ارتباطات رسانه‌ای با توجه به مصادیق متعدد استفاده از رسانه برای تبلیغ جنگ و مانند آن به مراتب بیشتر است. به علاوه استفاده از رسانه پیوندی نزدیک با حقوق بشر و حاکمیت دولت دارد. پرسش این است که آیا اصل استفاده صلح آمیز از فضا در ارتباطات رسانه‌ای هم مجرا و لازم‌الاجراست. فرضیه‌ای که به دنبال اثبات آن هستیم، اصل ضرورت استفاده صلح آمیز از فضا در ارتباطات رسانه‌ای است تا نقش پالایشگری را در تبدیل نشدن رسانه به وسیله‌ای برای اضرار به حقوق افراد یا حاکمیت دولت‌ها ایفا کند.</p>
استناد	مقامی، امیر؛ یزدخواستی، فرزانه (۱۴۰۳). تعهد به استفاده صلح آمیز از فضا در ارتباطات رسانه‌ای. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۴ (۱)، ۴۷۵-۴۹۷. DOI: https://doi.com/10.22059/jplsq.2018.246346.1622
DOI	10.22059/jplsq.2018.246346.1622
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

اکنون انسان قادر است در ایستگاه فضایی بین‌المللی زندگی کند و اعضای مأموریت‌های فضایی در مقابل چشم میلیون‌ها انسان روی کره زمین، گیتار می‌نوازند. تاریخچه کوتاه کشف فضای ماورای جو توسط انسان که با پرتاب اسپوتنیک یک آغاز شد، پیش‌زمینه حرکت مافوق باور به سمت ماجراجویی‌های بیشتر و گسترش مرزهای دست‌یافتنی برای بشر شد. به فراخور این پیشرفت در کشف فضا، ارتباطات و نحوه تبادل اطلاعات هم دچار تحول شگرف شد. آنچه امروز فرستادن یک داده از یک طرف کره زمین به دورترین نقطه در طرف دیگر را امکان‌پذیر ساخته، نتیجه گردش بی‌وقفه انواع ماهواره‌ها در خارج از جو زمین است. گستره دانش بشر نه تنها قرار دادن اجسام و اشیاء در فضای ماورای جو را امکان‌پذیر ساخت، بلکه مأموریت‌های اکتشافی مریخ‌نورد کنجاوی^۱ احتمال اقامت دائمی انسان در فضا را بیشتر کرده است و جیمز وب نیز تصاویر و اطلاعات مهمی از وضعیت ماورای جو در اختیار دانشمندان قرار می‌دهد.

در پی پیشرفت بشر در فضا ارتباطات هم دچار تحول سریع و عجیبی شد. قرار گرفتن ماهواره‌های مخابراتی در مدار زمین شروع عصری جدید در ارتباط انسان‌ها با یکدیگر و شناخت جهان اطرافشان بود. پرتاب ماهواره اچ-۳۰۳ در ۱۹۶۵ نقطه شروع استفاده از فضا برای ارتباطات راه دور فضاپایه بود. به دنبال قرار گرفتن اچ-۳۰۳ یا همان اینتل ست در مدار زمین کشورها برای اولین بار در تلاش برای ایجاد توافق در جهت استفاده از این امکان جدید برآمدند (نواده توپچی، ۱۳۹۰: ۷۱).

پرتاب اینتلسات و سپس موافقت‌نامه میان دولت‌ها، نقطه تلاقی فضا و ارتباطات بود. به واسطه مطرح شدن امکان جدید در تبادل اطلاعات از طرفی و اکتشاف فضا از طرف دیگر، روابط حقوقی جدیدی هم پا به عرصه وجود نهاد. همچنین استفاده از ابزارهای جدید ارتباطی ملزومات و تبعات خاص خود را به همراه داشت که لزوماً همیشه مثبت و دلخواه نبود. از این رهگذر سازمان‌های جهانی و منطقه‌ای برای کنترل و نظارت بر فعالیت‌ها در فضا و بر ارتباطات از طریق فضا، پایه‌گذاری شدند و مقررات و اصولی به تدریج در این زمینه شکل گرفت. از جمله مهم‌ترین این نهادها کمیته ویژه مربوط به استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورا جو،^۲ سازمان بین‌المللی ارتباطات راه دور،^۳ سازمان فضایی اروپا،^۴ کنسرسیوم ارتباط ماهواره‌ای اینتلسات^۵ و

-
1. Curiosity
 2. Committee on the peaceful uses of outer space
 3. International telecommunication union
 4. European space agency
 5. INTELSAT

کنسرسیوم دولتی اینمارست^۱ است. همه این نهادها به دنبال تأسیس و استقرار قواعد و روش‌هایی هستند که استفاده از فضا برای اهداف مختلف را در چارچوب قواعد پذیرفته‌شده بین‌المللی هدایت کنند. مطالعه اسناد تأسیس و معاهدات سازمان‌ها و نهادهای پیش‌گفته این ایده کلی را به ذهن متبادر می‌کند که تلاش این نهادها هماهنگی هرچه بیشتر میان فعالیت دولت‌ها در فضای ماورای جو، چه به شکل ارتباطات و چه به هر شکل دیگر و در مرتبه بعدی استفاده سودمندتر از امکانات در دسترس است.

در همین حال سرعت پیشرفت علم آنچنان زیاد است که گاه حقوق بین‌الملل در ایجاد تأسیسات حقوقی عقب می‌ماند و قادر نیست وقایع جدید را با همان سرعت زیر چتر هنجارهای خود آورد. تردید در قابلیت اعمال یا عدم اعمال قاعده خاص در موضوع معین، بنیانی برای توسعه قواعد و به‌واسطه آن توسعه حقوق بین‌الملل است. تحلیل کارایی یک قاعده در خصوص پدیده‌های نوظهور هم مفاهیم جدیدی خلق می‌کند و هم به غنای مفاهیم قبلی می‌افزاید، همان چیزی که هدف غایی نویسندگان این پژوهش بوده است. پای گذاشتن ایران در گروه کشورهای فضایی و فعالیت‌های علمی در حال رشد در این باره ضرورت انجام این پژوهش را دوچندان کرده است.

از آنجا که مبنای اصلی روابط مسالمت‌آمیز در منشور ملل متحد بر اساس روابط میان دولت‌ها در قلمرو خاصی از جمله در روابط مرزی و سخت (فیزیکی) در کره زمین شکل گرفته است (Tomuschat, 2010: 210)، در اینجا به ارزیابی این مسئله می‌پردازیم که اصل مسالمت‌آمیز بودن روابط در ارتباطات رسانه‌ای به‌عنوان رابطه‌ای نرم و خارج از کره زمین تا چه حد قابل اعمال است؟ و با توجه به اینکه در فضای ماورای جو حاکمیت دولتی وجود ندارد و فقط تعداد اندکی از کشورها فعالیت جدی دارند، آیا اصل مذکور در زمینه ماهواره‌ها و داده‌های ارسالی هم صادق است؟ در این زمینه ابتدا باید ضرورت استفاده صلح‌آمیز از فضا را در حقوق بین‌الملل کنونی تحلیل کنیم و سپس کارکرد این قاعده را در ارتباطات رسانه‌ای از طریق ماهواره بیازماییم.

۲. مفاهیم اساسی

از آنجا که شاکله پژوهش حاضر بر دو مفهوم «استفاده صلح‌آمیز» از فضا و «ارتباطات رسانه‌ای» استوار است، لازم است برداشت روشنی از این دو مفهوم ارائه شود.

۱. استفاده صلح‌آمیز از فضا: در منشور سازمان ملل متحد، اگرچه بارها به عبارت صلح اشاره شده، اما نه

زمانی که به اهداف و مقاصد ملل متحد پرداخته می‌شود و نه وقتی نقض صلح را مجوزی برای اقدامات شورای امنیت می‌داند، تعریف دقیقی از وضعیت صلح و فعالیت‌های صلح‌آمیز به دست نداده است. در تعریف کمیته ویژه پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا مربوط به کنفرانس خلع سلاح، صلح‌آمیز به معنی غیرنظامی است.^۱ با وجود اختلافات درباره این مفهوم، واژه صلح‌آمیز هنوز به‌طور وسیعی در اسناد سازمان ملل، موافقت‌نامه‌های بین‌المللی، همین‌طور در مبادلات دیپلماتیک به کار می‌رود، هرچند برای برخی کشورها جای تردید دارد (نواده توپچی، ۱۳۹۰: ۲۹). اگر صلح راصرفاً به معنای نبود جنگ فرض کنیم شاید از تحلیل عبارت جنگ بتوان به تعریفی از صلح رسید. از این‌رو جنگ به‌مثابه توسل به زور و خشونت برای نیل به اهداف خاص است (Tate, 2006: 182). اگر نقطه مقابل این تعریف را صلح تعبیر کنیم، وضعیت صلح وضعیتی است که در آن اختلافات و یا تفاوت‌هایی میان دو دولت وجود دارد، اما این اختلافات به‌طور مسالمت‌آمیز و به روشی غیر از توسل به زور حل‌وفصل شوند. این شائبه وجود دارد که تنها فعالیت‌های نظامی است که وضعیت صلح را بر هم می‌زند؛ بدین معنا که اگر جنگ در شکل نظامی وجود نداشته باشد هر وضعیت دیگری صلح محسوب می‌شود. حال آنکه حمله‌های سایبری، تبلیغات عقیدتی و برنامه‌های ماهواره‌ای می‌توانند برهم‌زننده نظم و امنیت داخلی و بین‌المللی باشند، بدون اینکه از سلاح کلاسیک استفاده شود.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه‌های متعدد بر ضرورت همکاری در کاوش فضا و استفاده صلح‌آمیز از آن تأکید کرده است.^۲ در قطعنامه ۲۰۱۲، با عنوان همکاری برای استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو لزوم همکاری برای گسترش حقوق مربوط به فضا و اهمیت آن در همکاری بین‌المللی در اکتشاف فضا و استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو تصریح شده است. در همین قطعنامه وظیفه دولت‌ها، به‌خصوص آن گروه از کشورها که فعالیت‌های فضایی دارند، مشارکت در هدف پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا تعیین شده است. بند ۵ قطعنامه مذکور دولت‌ها را به پذیرش و تصویب اسناد مربوط به حقوق فضای ماورای جو تشویق می‌کند. این فرازها عیناً در قطعنامه‌های قبلی و بعدی تکرار و تأکید شده‌اند. در هیچ‌کدام از قطعنامه‌های بالا تعریفی از صلح وجود ندارد و قطعنامه ۶۷/۱۱۳ صرفاً به این موضوع پرداخته که هدف پیشگیری از مسابقه تسلیحاتی است. افزون‌بر این از آنجا که میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز با در نظر گرفتن اهداف ملل متحد تصویب شده و

1. Conference on disarmament, report of the ad hoc committee on the prevention of an arms race in outer space, UN doc.1992.

۲. این قطعنامه‌ها به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۵، ۲۰۱۳، ۲۰۱۰، ۲۰۰۰ و قبل از آن تکرار شده است.

3. International cooperation in the peaceful uses of outer space, res. 67/113. 2012.

مهم‌ترین هدف ملل متحد حفظ صلح است بند ۲ ماده ۲۰ میثاق نیز می‌تواند به‌نوعی در شناخت صلح مفید باشد. وفق این ماده هرگونه ترغیب به تنفر که موجب تبعیض، دشمنی و خشونت شود ممنوع است. این مقرر صرفاً نظامی‌گری را مدنظر قرار نداده است و در بیان اطلاق دارد. تفاسیر عمومی شماره ۱۳ و ۳۴ هم که در خصوص ماده ۲۰ میثاق حقوق مدنی و سیاسی صادر شده است، به‌طور کلی هر فعالیتی را که تبلیغ برای جنگ یا تبعیض نژادی یا تنفر مذهبی شود، ممنوع می‌شمارد.

تا جایی که هدف فعالیت مربوط به فضای ماورای جو باشد، به‌طور معمول به همه کاربردهای تجاری، علمی و نظامی فضای ماورای جو توجه شده است که از ارتباطات، هواشناسی و کنترل از راه دور تا نظارت بر اجرای معاهدات، اطلاعات و سیستم‌های عملگر سلاح‌های زمین به زمین را شامل می‌شود (Tyson, 2007: 3). همواره در همه اسناد نیز تأکید بر این است که اکتشاف و بهره‌برداری از فضا باید با رویکرد صلح‌آمیز باشد. حقوق بین‌الملل در کره زمین که دولت‌هایی با حاکمیت مستقل وجود دارند با چالش‌های متعددی روبه‌روست؛ در فضای ماورای جو نیز اولاً تعداد اندکی از کشورها موفق به کشف و بهره‌برداری از آن شده‌اند و ثانیاً حقوق موجود درباره فعالیت‌هایشان طبیعتاً ساخته و پرداخته ایشان است. مثال ساده این ادعا کشوری است که تا به امروز با مفهومی با عنوان پهپاد آشنایی نداشته پس قانونی هم در زمینه استفاده از پهپاد ندارد. بنابراین کشوری هم که تا به امروز فعالیت فضایی نداشته از قوانین از پیش تعیین شده تبعیت می‌کند. افزون بر این تأکید مکرر به استفاده صلح‌آمیز در اسناد این ایده را به ذهن متبادر می‌کند که اگرچه صلح‌آمیز بودن در تئوری، اصل شناخته شده است، اما هنوز نمونه‌های بسیاری خلاف این اصل در رویه کشورها وجود دارد. همین مسئله لزوم تحقیق و مطالعه بیشتر را توجیه می‌کند.

۲. ارتباطات رسانه‌ای: طبق ماده ۳-۱ مقررات رادیویی سازمان بین‌المللی مخابرات هر نوع انتقال، انتشار یا دریافت علائم، سیگنال‌ها، متون، تصاویر و اصوات یا هر نوع اطلاعات با هر ماهیتی به‌وسیله کابل، امواج رادیویی، دیداری یا دیگر سیستم‌های الکترومغناطیس ارتباط رسانه‌ای است.

۳. تحلیل ضرورت استفاده صلح‌آمیز از فضا

در اثبات این موضوع که در ارتباطات رسانه‌ای فضای صلح‌آمیز بودن فعالیت یک اصل حقوقی تلقی می‌شود، ابتدا باید رویکرد اسناد مختلف را به این‌گونه فعالیت‌ها شناخت و سپس لزوم رعایت صلح‌آمیز بودن فعالیت در اولی را نسبت به فعالیت دومی در فضا تسری دهیم. از این رهگذر ابتدا اسناد مربوط به فضا و سپس اسناد مربوط به ارتباط رسانه‌ای را بررسی می‌کنیم.

۱.۳. اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای درباره فعالیت‌های فضایی

تقریباً در هر معاهده و توافق بین‌المللی یا منطقه‌ای که درباره فضا منعقد شده است، به‌نحوی به لزوم استفاده صلح‌آمیز از فضا اشاره شده است. مهم‌ترین سند در این باره منشور ملل متحد است که در بند ۱ ماده ۱ به لزوم حفظ صلح و امنیت بین‌المللی اشاره کرده و در حقیقت حفظ صلح را اولین و مهم‌ترین هدف سازمان ملل قرار داده است. بر این اساس، تمامی اعمال و فعالیت‌های دولت‌ها باید با احترام به صلح و امنیت بین‌المللی انجام شود و فعالیت‌های فضایی هم از این قاعده مستثنا نیست.

در سپتامبر ۱۹۶۰ رئیس‌جمهور وقت آمریکا، مجمع عمومی سازمان ملل را درباره فرصت‌ها برای کنترل آینده فضای ماورای جو مورد خطاب قرار داد و پیشنهادهایی را به مجمع ارائه و تأکید کرد باید برنامه‌ای جهت همکاری برای استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو تحت نظارت سازمان ملل سازماندهی شود. این اتفاق از جمله عواملی بود که کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو را بر آن داشت تا معاهدات و اسنادی را برای قانونمند کردن استفاده از علم فضا و فناوری استفاده‌سودمند از آن تنظیم کند (Galloway, 2004: 314).

کمیته فرعی حقوقی کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای سازمان ملل^۱ نیز در ابتدای کار تدوین، وسیله الزام‌آوری برای قانونمند کردن بهره‌برداری و اکتشاف فضای ماورای جو نداشت. ترس ناشی از گسترش جنگ در فضا و تلاش برای جلوگیری از توسعه آزمایش‌هایی که تنها بر پایه منافع کشورها استوار بود، موجب شد مجمع عمومی ضرورت فراهم آوردن دستورالعملی برای بهره‌برداری و اکتشاف فضای ماورای جو را احساس کند. معاهده فضای ماورای جو^۲ اولین گام مجمع عمومی و کمیته فرعی حقوقی برای ایجاد رژیم حقوقی فضای ماورای جو بود (Tate, 2006: 206).

ماده ۳ معاهده اصول حاکم بر فعالیت کشورها در کاوش و بهره‌برداری از فضای ماورای جو، ماه و دیگر اجرام سماوی^۳ (۱۹۷۹)، مقرر می‌دارد که فعالیت کشورها در کاوش و بهره‌برداری از فضا باید مطابق اصول حقوق بین‌الملل و در راستای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی باشد. ماده ۴ این معاهده تأکید بیشتری بر بهره‌برداری از فضا به طریقه صلح‌آمیز و منع استقرار تسلیحات کشتار جمعی در مدار زمین یا کرات دیگر دارد. برخی ابراز تردید کرده‌اند که مقررات معاهده اصول حاکم بر فضا ۱۹۶۷ بر هر فعالیتی در فضای ماورا جو حاکم باشد، چنانکه مثلاً فعالیت ماهواره‌های نظارت زمین تنها شامل نظارت و بهره‌برداری از منابع زمین

1. COPOUS

2. Treaty on principles governing the activities of states in the exploration and use of outer space, including the moon and other celestial bodies, 1967 .

3. Agreement governing the activities of states on the moon and other celestial bodies

است. در حالی که ماده ۱ کنوانسیون ۱۹۶۷ فعالیت در فضا را شامل اکتشاف و بهره‌برداری دانسته است و اگر قانونگذار هدفی نداشت، می‌توانست تنها واژه بهره‌برداری یا فقط واژه اکتشاف را بیان کند و نیازی نبود این دو واژه را با هم بیاورد. ایشان در پاسخ استدلال می‌کنند که منظور از عبارت اکتشاف و بهره‌برداری استفاده لفظی از آن نبوده، بلکه باید به گونه‌ای تفسیر بشود که شامل هر نوع فعالیت اکتشافی در فضای ماورای جو بشود، اگرچه که بهره‌برداری با اکتشاف همراه نباشد (Gorove, 1973: 81). این استدلال منطقی به نظر می‌رسد، بنابراین مقررات کنوانسیون‌های حقوق فضا هر فعالیت در فضا را در برمی‌گیرند.

مواد ۱ و ۳ معاهده ماه^۱ (۱۹۷۹) اصل استفاده صلح‌آمیز از فضا را مورد توجه قرار می‌دهند. این معاهده پس از تصویب اتریش به‌عنوان پنجمین کشور لازم‌الاجرا شد. اگرچه کشورهای فعال در فعالیت‌های فضایی مانند ژاپن و آمریکا آن را تصویب نکردند و اکنون تنها ۱۸ کشور عضو آن هستند. قطعنامه‌های ۳۶/۹۷ و ۳۶/۹۹ مجمع عمومی نیز بر لزوم استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو تأکید دارند. جدیدترین قطعنامه مجمع عمومی^۲ در سال ۲۰۲۱ علاوه بر عنوان صریح خود، همکاری بین‌المللی در استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو، آزادی استفاده از فضا برای مقاصد صلح‌آمیز و منع مسابقه تسلیحاتی در فضا را گوشزد می‌کند. البته هنوز بر سر اعتبار قطعنامه‌هایی که توسط مجمع عمومی صادر می‌شود، بحث‌ها فراوان است، لیکن این مجادلات بر سر اعتبار یا عدم اعتبار قطعنامه‌های مجمع مانع از این نیست که قطعنامه‌های مجمع عمومی در زمره منابع ایجاد عرف بین‌المللی، و به‌واسطه آن در رده منابع حقوق بین‌الملل، قرار نگیرند.

پیش‌نویس کد رفتاری فعالیت‌ها در فضای ماورای جو ۲۰۱۳، که بر مبنای پیشنهاد اتحادیه اروپا تنظیم شد، اکتشاف و بهره‌برداری از فضای ماورای جو برای اهداف صلح‌آمیز را کلید اصلی توسعه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فناوری همه ملت‌ها در نظر گرفته است. هرچند بند ۴-۱ پیش‌نویس اعلام می‌کند که این کد رفتاری برای کشورها الزام‌آور نیست و نسبت به مقررات و قواعد قابل اعمال بین‌المللی و داخلی برتری ندارد. اگرچه گنجاندن چنین بندی بیشتر به این سبب است که کشورهای بیشتری آن را مورد پذیرش قرار دهند و سرنوشت معاهده ماه گریبانگیر این کد رفتاری نشود. در مقدمه پیش‌نویس کد رفتاری یکی از اصول اساسی این کد حفظ صلح و ثبات و استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو بیان شده است. البته لازم است میان نظامی‌گری در فضا و مسابقه تسلیحاتی در فضا تمایز قائل شد که خود موضوع

1. Moon treaty

2. A/res/76/76

3. Draft international code of conduct for outer space activities, 2013.

دیگری است. تعداد زیادی از اسناد بین‌المللی به مسئله پیشگیری از نظامی سازی فضا پرداخته‌اند. معاهده محو موشک‌های برد متوسط و برد کوتاه (۱۹۸۷)، معاهده کاهش سلاح‌های هسته‌ای راهبردی استارت ۱ (۱۹۹۰)، معاهده استارت ۲ (۱۹۹۳)، قطعنامه ۴۷/۵۱ (۱۹۹۲) مجمع عمومی در مورد جلوگیری از هرگونه مسابقه تسلیحاتی در فضا^۲ و معاهده (۱۹۵۹) قطب جنوب^۳ از آن جمله‌اند. مهم‌ترین هدف معاهده اخیر تضمین استفاده صلح‌آمیز از قطب جنوب در جهت حفظ منافع همه بشریت است که در مقدمه معاهده ذکر شده است و نقطه شباهت آن با فضا، فقدان حاکمیت دولتی در قطب است.

تعداد بسیار زیادتری توافق‌های دوجانبه یا چندجانبه و منطقه‌ای، به‌خصوص در زمینه منع نظامی سازی فضا نیز وجود دارد. با وجود این، عده‌ای معتقدند که هیچ معاهده‌ای وجود ندارد که از استقرار تسلیحات در فضای ماورا جو جلوگیری کند (هالپین، ۱۳۸۹: ۱۷۲)؛ یعنی اگرچه حقوق بین‌الملل در لزوم صلح‌آمیز بودن فعالیت‌ها در فضا مقررات بسط‌یافته‌ای دارد، اما از یک طرف اعمال حقوق بین‌الملل در قلمرویی که همه دولت‌ها در آن حضور ندارند و فعال نیستند و حقوق موجود ساخته دولت‌های فعال است، محل تردید است و از طرف دیگر اینکه دولت‌های منتفع همه مقررات موجود را رعایت می‌کنند، با واقعیت تطابق ندارد. چنان که عده‌ای معتقدند که در مورد استفاده از فضای ماورای جو، الزام به صلح‌آمیز بودن فعالیت‌ها قطعی و کامل نیست، چراکه طبق بند ۱ ماده ۴ معاهده ۱۹۶۷، قرار دادن سفینه حامل سلاح هسته‌ای یا دیگر سلاح‌ها که قدرت تخریبی عظیم دارند، ممنوع است و آن‌طور که قدرت‌های بزرگ نتیجه گرفته‌اند، باید این ماده را این‌گونه تفسیر کرد که قرار دادن سلاح‌های کلاسیک در فضای ماورای جو مانعی ندارد (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۱: ۳۷۱).

با عنایت به اسناد یادشده بهره‌برداری صلح‌آمیز از فضای ماورای جو به‌عنوان یک اصل همواره مطرح بوده است. عده‌ای معتقدند که روند شکل‌گیری قواعد و مقررات در حقوق بین‌الملل فضا تغییر کرده و از شکل حقوق سخت به سوی حقوق نرم در حرکت است (امین‌زاده و علاقه‌بند، ۱۳۹۵: ۱۷۴)، اما در روند جدید هم صلح‌آمیز بودن هر فعالیت در فضا اصل فرض شده است. آنچنان که در اعلامیه‌های اصولی و قطعنامه‌های مجمع عمومی، مانند قطعنامه ۷۲/۷۷، قابل مشاهده است.

-
1. Strategic arms reduction treaty
 2. Prevention of an arms race in outer space
 3. The Antractica Treaty system

۳.۱. اسناد مشابه در حوزه‌های دیگر

پیمان منع سلاح‌های هسته‌ای^۱ در سال ۲۰۱۷ اگرچه توسط کشورهای دارای سلاح اتمی تحریم شد، اما به امضای ۱۲۰ کشور و تصویب سه کشور رسید. این معاهده در اولین فراز هدف خود را کمک به تحقق اصول و اهداف منشور ملل متحد تعیین کرده است. قطعنامه ۷۱/۴۰ مجمع عمومی درباره خلع سلاح منطقه‌ای در سال ۲۰۱۶ تصویب شد که به تعداد زیادی از قطعنامه‌های این مرجع در سال‌های پیش از آن اشاره دارد. قطعنامه ۷۱/۴۰ بیان می‌کند که خلع سلاح جهانی و منطقه‌ای باید در یک جهت عمل کنند.^۲ معاهده نو میان آمریکا و روسیه در سال ۲۰۱۷ به کاهش قدم به قدم سلاح‌های هسته‌ای اشاره دارد. این معاهده با عنوان استارت جدید هم شناخته می‌شود.^۳ علاوه بر اینها معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای^۴ است که تعدادی از کشورهای دارای سلاح هسته‌ای هم طرف این معاهده هستند و به این واسطه سند مهم و جامعی محسوب می‌شود.

کنوانسیون بین‌المللی حقوق دریاها (۱۹۸۲)، در ماده ۸۸، به صلح‌آمیز بودن فعالیت در دریاها اشاره می‌کند و برخی کنوانسیون‌های ۱۹۰۷ لاهه را هم به‌طور غیرمستقیم حاکم بر نظام‌های جدید مثل جنگ سایبری می‌داند (شایگان، ۱۳۹۵: ۳۴۴). قواعد کنوانسیون حقوق دریاها به‌واسطه اشتراک در مفهوم میراث مشترک بشریت، به‌طور معمول با قلمرو فضا مقایسه می‌شوند. در حقیقت، نقطه تفاهم اسناد مربوط به حوزه فضا، معاهده حقوق دریاها و معاهده قطب جنوب اشاره به این نکته است که صلح‌آمیز بودن فعالیت یک قاعده ضروری و لازم‌الاجرا در قلمروهایی است که میراث مشترک بشریت شناخته شده است، خواه این فعالیت در کرات دیگر، خواه در دریا یا قطب جنوب اتفاق بیفتد.

۴. کارکرد قاعده استفاده صلح‌آمیز از فضا در ارتباطات رسانه‌ای

حال که رویکرد قواعد موجود درباره فعالیت در فضای ماورای جو را دانستیم، لازم است موضع حقوق ارتباطات را درباره تبادل امواج از طریق فضا و چگونگی استفاده از فضا برای برقراری ارتباط تحلیل کنیم. بدیهی است وقتی اصل استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو را الزامی تلقی کنیم، ارتباطی که از طریق اشیاء و ابزار مستقر در فضا ممکن می‌شود، هم شامل این قاعده خواهد بود. پرسش این است که تا چه

1. Treaty on the prohibition nuclear weapons, 2017.

2. A/71/450, 2016

3. Treaty between the united states of America and the Russian federation on measures for the further reduction and limitation of strategic offensive arms, 2011.

4. Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons (NPT), 1968

اندازه پایبندی به این اصل وجود داشته است. مناسب است ابتدا، نگاهی گذرا به اسنادی که رویکرد صلح‌آمیز را برای ارتباطات رسانه‌ای لازم دانسته‌اند، بیندازیم.

۱.۴. استفاده صلح‌آمیز از نگاه اسناد حقوق بین‌الملل ارتباطات

اصلی‌ترین سند درباره ارتباطات راه دور، کنوانسیون ارتباطات راه دور است که بر مبنای آن سازمان بین‌المللی مخابرات^۱، شکل گرفته است. عده‌ای عملکرد سازمان را در ایجاد سامانه‌های ارتباطاتی راه دور مناسب، قابل انتقاد می‌دانند (نواده توپچی، ۱۳۹۰: ۷۲). کنوانسیون ارتباطات راه دور در بند ۷ ماده ۱ هدف خود را توسعه استفاده از خدمات ارتباط راه دور به جهت تسهیل روابط صلح‌جویانه بیان کرده و در مقدمه کنوانسیون به حفظ صلح از طریق ارتباطات راه دور تأکید شده است. بند ۱۱ ماده ۱ به تخصیص باندهای رادیویی و ماهواره‌ای و ثبت آنها برای جلوگیری از هرگونه مداخله مضر در باندهای رادیویی یا ماهواره‌ای اشاره می‌کند.

یونسکو درباره استفاده از ارتباطات فضایی برای پخش گزارش‌های مختلفی را به ثبت رسانده است. در یکی از این گزارش‌ها^۲ آمده است که ارتباطات ماهواره‌ای، که تا پیش از توسعه و رواج اینترنت اساس ارتباط رسانه‌ای بود، بالذات همکاری بین‌المللی را نیاز دارد تا کاربرد مؤثر خود را داشته باشد. حتی اگر ماهواره‌ها برای استفاده ملی مورد استفاده باشند، ارتباطات ماهواره‌ای به توافق بین‌المللی درباره برنامه‌ریزی فنی و استفاده از امواج رادیویی، به‌عنوان یک منبع عمومی، که متعلق به هیچ ملتی نیست و متعلق به همه است، نیاز دارد. در این گزارش تأکید شده که همکاری پیش شرط استفاده از سیستم پخش ماهواره‌ای برای تلویزیون است. این فرازا کمابیش در بقیه گزارش‌های یونسکو در این خصوص هم تکرار شده است. همچنین یونسکو به‌همراه سازمان جهانی مالکیت فکری^۳ کنوانسیون برای تأمین و حفاظت در برابر استفاده غیرمجاز از علائم مخابراتی ماهواره تهیه کردند.

ماده ۴ اصول حاکم بر استفاده دولت‌ها از ماهواره‌های مصنوعی برای پخش بین‌المللی مستقیم تلویزیونی^۴، که توسط مجمع عمومی سازمان ملل بر اساس قطعنامه‌هایی بر همین مبنا تصویب شد، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را از جمله اهداف خود برشمرده، طبق این ماده کشورها موظف‌اند به شیوه‌ای هماهنگ با این چارچوب به فعالیت بپردازند.

1. ITU
2. The use of satellite communication for education and economic development: report of the director-general on the feasibility of the pilot project and on possible international arrangements, 20 November 1968. .
3. world intellectual property organization.
4. Principles governing the use by states of artificial earth satellites for international direct television broadcasting.1982.

همچنین قطعنامه ۴۱/۶۵ در خصوص اصول سنجش از راه دور^۱ در اصل ۳ بیان می‌دارد که فعالیت‌ها در مورد موضوع این مقرر باید بر اساس منشور ملل متحد و معاهده فضا (۱۹۸۶)، باشد که توسط مجمع عمومی، برای به رسمیت شناختن و حمایت از حقوق کشورهای در حال توسعه، صادر شده است. پیش‌نویس کد رفتاری بین‌المللی در فعالیت‌های فضایی ۲۰۱۳ بر بهبود تطبیق و پیاده‌سازی مقررات سازمان جهانی مخابرات را برای تخصیص طیف رادیویی و سرویس‌های فضایی و تداخل فرکانس رادیویی مضر تأکید کرده است.

۲.۴. کاربرد اصل در جنبه‌های ارتباطی

طبق ماده ۱۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، حق اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل بدون توجه به سرحدات، خواه شفاهاً یا به صورت نوشته یا چاپ یا به صورت هنری یا به هر وسیله دیگر برای همه افراد بشر به رسمیت شناخته شده است. این حق، طبیعتاً شامل اطلاعات و اخباری که توسط رسانه‌ها پخش می‌شود هم است، اما از آنجا که میثاق پیوند جدانشدنی با منشور ملل متحد دارد، نمی‌توان اعمال اصول آن را در حیطه‌ای جز آنچه منشور تعیین کرده، تصور کرد و از آنجا که هدف اصلی منشور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، اعمال حقی که برای رسانه‌ها در اشاعه و تکثیر اطلاعات وجود دارد، تنها با رعایت این اصل امکان‌پذیر خواهد بود.

حقوق بین‌الملل محدودیتی در رابطه با سنجش از راه دور زمین به وسیله ماهواره‌ها مقرر نکرده است. (Kaltenecker, 1973: 108). برعکس معاهده فضاى ماورای جو کشورها را ترغیب کرده تا فعالیت‌هایی مانند نظارت بر منابع زمین را بر عهده بگیرند و مقرر کرده است که باید آزادی تحقیقات علمی در فضای ماورای جو فراهم باشد. ولی ماده ۴ این معاهده قید کرده که این فعالیت‌ها باید با توجه و احترام منافع همه دیگر طرف‌های معاهده و در کل سازگار با حقوق بین‌الملل و ماده ۳ منشور ملل متحد باشد.

سند مهم دیگر کنوانسیون بین‌المللی استفاده از رادیو برای صلح^۲ است که در سال ۱۹۳۶ برای متعهد ساختن دولت‌ها به نظارت بر صلح‌آمیز بودن برنامه‌های رادیویی در قلمروشان، تدوین شد؛ که البته هرگز جهانی نشد و کمتر از ۳۰ کشور به آن پیوسته‌اند. معاهده مزبور در نوع خود خرق عادت بود، اما عدم اقبال دولت‌ها به این معاهده نشان از آن دارد که دولت‌ها نیز تمایلی به پذیرش تعهدات هنجاری نداشتند. البته این کنوانسیون از ۱۹۳۸ در روابط میان کشورهای عضو لازم‌الاجرا شد. مطابق ماده ۱ این معاهده دولت‌های طرف معاهده متقابلاً این تعهد را پذیرفته‌اند که ارسال امواج مغایر نظم یا امنیت داخلی کشور

1. Principles on remote sensing. 1986.

2. International Convention Concerning The Use Of Broadcasting In Cause Of Peace, 1936.

دیگر را از درون قلمرو خود ... منع ... یا متوقف سازند. برابر ماده ۲ نیز دولت‌ها متعهدند تضمین کنند امواج مخابراتی که از ایستگاه‌های داخل قلمرو آنها ارسال می‌شود، نسبت به جنگ علیه کشور دریافت‌کننده امواج، تحریک‌کننده نباشد. همچنین دولت‌ها موظف‌اند بیاناتی را که به توافق و تفاهم بین‌المللی آسیب می‌زند، مانع شوند یا آنها را متوقف کنند، چنین اظهاراتی باید در اولین فرصت تصحیح و جبران شوند. مطابق ماده ۴ کنوانسیون، دولت‌ها در زمان وقوع بحران، باید تضمین کنند ایستگاه‌هایی که از درون قلمرو آنها اطلاعاتی درباره روابط بین‌المللی منتشر می‌کنند، از صحت چنین اطلاعاتی به‌وسیله اشخاص مسئول، اطمینان حاصل کنند. در اجرای تعهدات ماهوی فوق، طبق ماده ۶ دولت‌ها باید دستورالعمل‌های لازم را به سرویس‌های خبری حکومتی صادر نمایند، همچنین مقررات لازم و مناسب را درباره سرویس‌های مستقل (غیردولتی) پیش‌بینی کنند.

همان‌گونه که از ظاهر مقررات برمی‌آید هدف اصلی کنوانسیون روابط دوستانه میان دولت‌ها و تضمین حاکمیت و امنیت ملی است. به‌واسطه جزئیات دقیق و ترسیم جوانب مختلف، کنوانسیون مزبور در پارادایم نخست حقوق بین‌الملل ارتباطات، یعنی پارادایم حاکمیت‌محور قابل‌ارزیابی است. مفاد این معاهده در مباحث دریاها در ماده ۸۸ کنوانسیون حقوق دریاها تکرار شده است، اما به‌روزرسانی این معاهده و تنظیم معاهده‌ای جدید با هدف نظم‌بخشیدن به تبادل امواج و در گستره وسیع‌تر، با توجه به تنوع رسانه‌ها در دوره کنونی، ضروری است (مقامی، ۱۳۹۲: ۳۶).

آنچنان که بند ۳ ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر بیان می‌کند، حقوق و آزادی‌های ارتباطی نیز در هیچ حالت نمی‌تواند برخلاف مقاصد و اصول ملل متحد اجرا شود. به عبارت بهتر، ارتباط رسانه‌ای، از جمله از طریق ماهواره در فضا، نباید در هیچ شکل و شیوه موجبات خدشه به صلح و امنیت بین‌المللی را فراهم آورد.

تهدیدهایی که به‌واسطه ارتباط رسانه‌ای ممکن است صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر بیندازد در دو قالب قابل طرح است: اول تهدیدهای نظامی که شاید بتوان حملات سایبری را نوعی از کارکرد نظامی ارتباطات به حساب آورد (Roscini, 2014: 43). دوم تهدید غیرنظامی، که مثال بارز آن پخش برنامه‌هایی با هدف براندازی حکومت‌ها یا تبلیغ جنگ است که در ماده ۲۰ میثاق حقوق مدنی سیاسی ممنوع شده است. ماده ۲۰ در حقیقت تأثیر وسیع و عمیق رسانه در ترویج فکر یا عقیده خاص را جدی گرفته است. در تفسیر عمومی شماره ۱۱۱ کمیته حقوق بشر درباره ماده ۲۰ بیان می‌دارد که دولت‌ها با توجه به ذات ماده ۲۰ متعهدند که اقدامات قانونی لازم جهت پیشگیری از فعالیت‌های موضوع ماده ۲۰ را

1. General comment No. 11: prohibition of propaganda for war and inciting national, racial or religious hatred (Art 20): . 29/07/1983.

اتخاذ کنند. منع ذکر شده شامل همه اشکال پروپاگاندا که صلح را تهدید می‌کند یا موجب نقض یا مخدوش ساختن وضعیت صلح برخلاف منشور ملل متحد می‌شود، است. بنابراین استفاده از ماهواره مستقر در فضای ماورای جو برای تبلیغات جنگ طبق اصل استفاده صلح‌آمیز که پیش‌فرض میثاق بوده، ممنوع است. در مقابل ماده ۱۹ میثاق حق آزادی بیان، دریافت و نشر اطلاعات را به رسمیت شناخته است. در تفسیر عمومی شماره ۳۴ دولت‌ها مقید شده‌اند تا حق آزادی بیان، شامل حق جستجو، دریافت و نشر اطلاعات و عقاید از هر نوع که باشد را فارغ از مرزها، فراهم آورند.^۱ این حق مشتمل بر بیان و دریافت ارتباطات از هر نوع عقاید و نظر است که قابلیت انتقال به دیگران را داشته باشد. ممکن است این حقوق در مغایرت با ماده ۲۰ قرار گیرد. چنانکه این تقابل در میان کشورهای طرفدار جریان آزاد اطلاعات و کشورهای معتقد به محدود ساختن پخش اطلاعات مشهود است. اما در ادامه همین تفسیر عمومی بیان می‌کند که حق دریافت و پخش اطلاعات به شرایط مقرر در بند ۳ ماده ۱۹ میثاق و ماده ۲۰ منوط شده است. بنابراین علاوه بر منع پروپاگاندا طبق ماده ۲۰، اعمال حق آزادی بیان و اطلاعات نباید در مغایرت با امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی باشد.

بند ۱۳ تفسیر عمومی ۳۴ بر آزادی بیان در رسانه متمرکز است. حق برخورداری از رسانه‌های سانسور نشده سنگ بنای هر جامعه دموکراتیک شناخته شده است. احزاب دولتی موظف‌اند شکل‌های مختلف رسانه، مانند اینترنت و سرویس‌های پخش همگانی را که متفاوت از شکل سنتی رسانه‌های جمعی است، برای شهروندان فراهم آورند و این تضمین را ایجاد کنند که این رسانه‌ها مستقل باقی بمانند. لیکن همه این حقوق که برای شهروندان شناخته شده است مقید است به شروط ذکر شده در بند ۳ ماده ۱۹ و ماده ۲۰ میثاق و از این حیث در سازگاری کامل با اصل استفاده صلح‌آمیز از فضا هستند.

افراد بسیاری که از نزدیک شاهد جنگ در آلمان نازی بودند، بر این باورند که تبلیغات بر هر کاری قادر است و مبارزه تبلیغاتی مؤثر نازی‌ها یکی از دلایل پیروزی آنها بود (حسینی، ۱۳۷۱: ۵۴). این در حالی است که ماده ۳ کنوانسیون منع ژنوساید و اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، تحریک علنی به نسل‌زدایی را ممنوع کرده است و استفاده آلمان نازی از تبلیغات را می‌توان از مصادیق استفاده غیرصلح‌آمیز از رسانه دانست. در راستای حفظ صلح، قوانین بسیاری از کشورها نیز در پی جلوگیری از انتشار موضوعاتی هستند که موجب بروز خشونت نژادی یا رنجش‌ها و ناراحتی‌های مذهبی شود. قانون ۱۹۶۸ انگلستان درباره نظم عمومی، نمونه بارزی از این قوانین ملی است (کری و ساندرز، ۱۳۸۶: ۲۷).

1. General comment No. 11: prohibition of propaganda for war and inciting national, racial or religious hatred (Art 20): . 29/07/1983.

واقعیت این است که جهان امروز آنچنان با ارتباطات و تأثیرات آن گره خورده که اگر مانعی به نام حفظ صلح و امنیت بین‌المللی بر سر راه آن قرار نگیرد، نتایج به‌وجودآمده جبران‌شدنی نیست. به بیان دیگر، بیش از آنکه اصل استفاده صلح‌آمیز در جنبه مثبت خود ارتباطات رسانه‌ای را تحت تأثیر قرار دهد، مانعی است برای عدم تخلف و ارتکاب اعمالی که سبب نقض صلح بین‌المللی می‌شود.

۳.۴. چالش‌های جدید در کاربرد اصل استفاده صلح‌آمیز از فضا در مسائل ارتباطاتی

چالش اول برخورد دولت‌ها در مواجهه با پخش برنامه از منشأیی ورای مرزهای سرزمینی‌شان است که همواره بین گروه طرفدار جریان آزاد اطلاعات و طرفدار مفهوم مطلق حاکمیت در جریان بوده است. اصل آزادی پخش با قرار گرفتن ماهواره‌های پخش مستقیم برنامه‌های تلویزیونی دارای اهمیت دوچندان شد. چون فراگیری ماهواره‌های پخش مستقیم به‌مراتب بیشتر از پخش رادیو و تلویزیونی زمینی است. ناکامی کمیته سازمان ملل در زمینه استفاده صلح‌آمیز از فضا در ۱۹۸۲، برای تدوین اصول حاکم بر پخش مستقیم ماهواره‌ای، مجمع عمومی سازمان ملل را بر آن داشت تا قطعنامه ۳۷/۹۲ را تحت عنوان «اصول حاکم بر استفاده دولت‌ها از ماهواره‌ها برای پخش مستقیم و بین‌المللی برنامه‌های تلویزیونی»^۱ اتخاذ و آن را با اکثریت آرا تصویب کند. اختلاف نظر عمیق دولت‌ها در مورد پخش مستقیم برنامه‌های ماهواره‌ای باعث شد که مجمع عمومی در تصویب قطعنامه به‌ناچار و برای اولین بار از شیوه تثبیت‌شده خود در تصویب تصمیمات کمیته یعنی وفاق عام، عدول کند و این قطعنامه را به رأی بگذارد. این قطعنامه روشن ساخت که اکثریت دولت‌ها مایل به پشتیبانی از اصل رضایت قبلی، حتی تحت لوای مشاوره و توافق، در مورد ماهواره‌های پخش مستقیم هستند (زمانی، ۱۳۸۱: ۱۹). در جریان تدوین و تصویب این قطعنامه هم مانند نشست‌های قبلی، مجمع با تعارض میان گروه طرفدار آزادی استفاده و گروه طرفدار اصل رضایت قبلی مواجه بود. اصل رضایت قبلی در مورد پخش مستقیم سیگنال‌ها مورد قبول و درخواست کشورها بود، اما آمریکا و تعداد دیگری از دولت‌ها بر مبنای اصل آزادی بیان و مبانی حقوق بشر از پذیرش آن سر باز زدند. بر همین اساس قطعنامه با وفاق عام به تصویب نرسید و به رأی گذاشته شد (Schechter & Joyner, 1988: 781). گفتیم که آمریکا به‌همراه چند کشور دیگر پیش‌نویس کد رفتاری ۲۰۱۳ را امضا نکرد. این قطعنامه تدوین قوانین برای پخش مستقیم تلویزیونی را عامل تقویت همکاری بین‌المللی در راستای اهداف منشور ملل متحد، که مهم‌ترین آن حفظ صلح و

1. The principles governing the use by states of artificial earth satellites for international direct television broadcasting. Dec. 10. 1982.

امنیت بین‌المللی است، می‌داند و سعی دارد تعادلی میان منافع پخش‌کنندگان امواج که ممکن است دولت یا موجودیت خصوصی باشند، و دولت‌های دریافت‌کننده این امواج برقرار کند. همین هدف در قطعنامه ۴۱/۶۵ درباره سنجش از راه دور زمین به وسیله ماهواره‌ها نیز که در سال ۱۹۸۶ به تصویب رسید، دنبال شد، یعنی تعادلی میان منافع کشورها یا موجودیت‌های کنترل‌کننده و کشورهایی که موضوع سنجش از راه دور قرار می‌گیرند (Hobe, 2004: 6).

عده‌ای معتقدند پخش مستقیم ماهواره‌ای تأثیر عمیقی در امنیت یک دولت ایفا می‌کند و می‌تواند به واسطه تغییر ذهنیت شهروندان آثار زیان‌باری برای کشور میزبان این امواج به همراه داشته باشد (حیدری و امین‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۷)، البته این نکته را نیز باید در نظر گرفت که به‌رغم توسعه اینترنت، همچنان چالش‌های ماهواره‌ای نیز به دلیل دسترسی آسان‌تر و کم‌هزینه‌تر به تلویزیون همچنان باقی است. ضمن اینکه تلاش برخی شرکت‌ها برای ارائه اینترنت ماهواره‌ای، نگرانی‌های امنیتی دسته‌آخر از دولت‌ها را در ارتباط با ارتباطات ماهواره‌ای افزایش داده است. در این نقطه است که محدودیت‌های مقرر برای آزادی پخش و دریافت اطلاعات رخ می‌نماید، اما برخی کشورها دانسته، به جریان اشاعه اطلاعات محل امنیت کشورهای دیگر دامن می‌زنند و از تبلیغات براندازنده جهت نیل به سیاست‌های خود استفاده می‌کنند.

در مقابل، برخی کشورها که نسبت به ارسال برنامه‌های ماهواره‌ای اقدام می‌کنند، با استدلال خود مبنی بر اینکه از این اقدام هیچ‌گونه قصد براندازی یا تشویق به جنگ ندارند یا این امواج را برای کشور یا منطقه خاصی ارسال نمی‌کنند و آن را در فضا رها کرده‌اند تا اگر کسی مایل به استفاده از آن باشد، بر اساس ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر این امکان فراهم شود، از خود سلب مسئولیت کرده و مدعی هستند که گام‌هایی را برای نزدیکی فرهنگ‌های ملل مختلف برمی‌دارند (آذری، ۱۳۸۹: ۱). به‌رغم توسعه پارادایم آزادی‌گرا در حقوق بین‌الملل ارتباطات به نظر می‌رسد وفق مواد ۱۹ و ۲۰ میثاق، دولت‌ها در چارچوب صلاحیت ملی خود مکلف به ممانعت از استفاده متخلفانه از ارتباطات رسانه‌ای در قلمرو خود یا توسط اشخاص تحت کنترل خود هستند. تفصیل مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در ارتباط با اعمال بازیگران غیردولتی در قلمرو یا تحت کنترل آنها مجال دیگری می‌طلبد.

موضوع دیگر استفاده نظامی از ماهواره‌های مستقر در فضا است. آمریکا پس از حمله یازده سپتامبر ۲۰۰۱ رویه جدیدی در دفاع از امنیت ملی پیش گرفت و استفاده نظامی از ماهواره را برای دفاع در مقابل حملات تروریستی به شکل علنی مطرح کرد. آنچنان‌که به نظامیان اجازه داده شده تصاویر ماهواره‌ای را که قوانین مدنی از آن حمایت می‌کند، استفاده کنند. بنابراین در وضعیت فرضی که وجود قرارگاه آموزشی تروریستی اطلاع داده شود، عکس‌های ماهواره‌ای نظامی قرارگاه و افراد حاضر در آن، حتی اگر

شهروندان آمریکایی باشند، به‌عنوان اطلاعات جمع‌آوری شده طی عملیات معمولی نظامی استفاده می‌شود. (Petras, 2005: 111). درست در همین بازه زمانی ایالات متحده رویکردی کاملاً مغایر با آنچه در مورد عکس‌های ماهواره‌ای در پیش گرفته اتخاذ می‌کند. آمریکا به شبکه تلویزیون ماهواره‌ای الجزیره که اخباری را در تعارض با سیاست رسانه‌ای - جنگی آمریکا و انگلستان در جریان جنگ علیه تروریسم در افغانستان پخش می‌کرد اعتراض می‌کند و نشان می‌دهد که کشورهای طرفدار آزادی مطلق و ارسال بی‌قید و شرط هر برنامه پخش ماهواره‌ای نیز نسبت به نوع اطلاعات و اخبار و برنامه‌های تلویزیونی در قلمرو سرزمینی و قلمرو نفوذ سیاسی و اقتصادی‌شان حساس‌اند (بردبار، ۱۳۸۰: ۱۵۴). رویکرد دوگانه آمریکا در قضیه عکسبرداری نظامی و شبکه الجزیره دو نتیجه را به ذهن متبادر می‌کند. اول آنکه برداشت هر کشور نسبت به حقوق بین‌الملل در زمینه استفاده رسانه‌ای از فضا، تابعی از منافع ملی است و دوم اینکه اصول حقوق بین‌الملل مثل استفاده صلح‌آمیز از فضا هنوز جای زیادی برای آزمایش و اعمال دارند.

چالش جدیدتر و جدی‌تر کنونی، تهدید گروه‌های تروریستی است که از امکان پخش اطلاعات به‌عنوان وسیله‌ای برای تبلیغ اهداف خود، سربازگیری و ترغیب افراد به پیوستن به این گروه‌ها و شرح وضعیت استفاده می‌کنند. داعش به‌عنوان یک گروه تروریستی در استفاده از رسانه هیچ محدودیتی را رعایت نکرد و از انواع مختلف پیام‌ها و رسانه‌ها مثل رادیو، مجله و اینترنت و فضای ابری استفاده کرد و برای تأمین این دو هدف و همین‌طور برای ناشناس باقی ماندن و غیر قابل ردیابی بودن از روش‌های جدید ارتباطات بهره برد (Al-qarawee, 2016: 98). طبق قطعنامه ۲۲۵۳ شورای امنیت در سال ۲۰۱۵ تروریسم تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی است^۱ و این تهدید نیاز به اقدامات جمعی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی دارد که باید بر مبنای حقوق بین‌الملل و منشور ملل متحد صورت گیرد. در این قطعنامه که در مورد تروریست‌های داعش، القاعده و همکاران آنها در خاورمیانه و شمال آفریقا صادر شده است، شورای امنیت کشورهای عضو را به همکاری برای جلوگیری از سربازگیری تروریست‌ها و برخورد با تبلیغات خشونت‌بار تندروها و دعوت به خشونت در اینترنت و رسانه‌های جمعی ترغیب می‌کند. اقدامات لازم برای برخورد با این تبلیغات باید با احترام به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین و در چارچوب الزامات حقوق بین‌الملل انجام گیرد. همچنین بر اهمیت همکاری جامعه مدنی و بخش خصوصی در انجام این اقدامات تأکید می‌کند. در قطعنامه ۲۳۹۵ سال ۲۰۱۷ شورای امنیت تأکید کرد حذف تروریسم صرفاً با اقدامات نظامی، اعمال قانون و عملیات اطلاعاتی امکان‌پذیر نیست و باید به مواضعی که در سند

1. S/RES/2253 (2015)

راهبردی ضدتروریسم تعیین شده است هم رجوع کرد.^۱ در همین قطعنامه مصرانه بیان شده که رویارویی با تروریسم و اعمال خشونت‌بار منسوب به تندروها از وظایف اولیه و مهم کشورهای عضو است. شورای امنیت در قطعنامه ۲۳۹۵ نگرانی خود را از افزایش استفاده تروریست‌ها از فناوری‌های جدید ارتباطی به‌منظور جذب سرباز، تشویق به انجام اعمال تروریستی، به دست آوردن منابع مالی، هماهنگی و آماده‌سازی فعالیت‌ها به‌خصوص از طریق اینترنت ابراز می‌کند و از کشورهای عضو می‌خواهد که با همکاری دسته‌جمعی مانع دستیابی تروریست‌ها به فناوری، ارتباطات و منابعی شوند که برای ایشان پشتوانه ایجاد می‌کند. در همین حال ابراز می‌کند که همه این همکاری‌ها باید بر اساس احترام به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین و در چارچوب تعهدات حقوق بین‌الملل باشد. همچنین مؤکداً از کشورهای عضو می‌خواهد که برای قطع دسترسی تروریست‌ها به اینترنت از فناوری‌های جدید، کمپانی‌های کوچک‌تر فن‌آوری، بخش خصوصی و جامعه مدنی و علمی کمک بگیرند و در همین حال پیشرفت‌های کمیته ضدتروریسم را مدنظر قرار دهند.

کمیته ضدتروریسم در گزارش^۲ خود در خصوص داعش و القاعده در عراق و سوریه، شمال آفریقا و فیلیپین بابت بازگشت اعضا و حامیان این دو گروه به کشورهای خود و افزایش خطر برای کشورها ابراز نگرانی می‌کند. این گزارش به تبلیغات عقیدتی القاعده برای پررنگ نشان دادن نسل جدید رهبران و ارائه چهره جدیدی از خود اشاره دارد. اگرچه قدرت تبلیغاتی داعش و القاعده و همدستان کاهش یافته، هنوز به شکل ماهرانه‌ای از رسانه جمعی، فناوری رمزگذاری و دارکوب برای ارتباط با یکدیگر و تشویق و تسهیل حمله استفاده می‌کنند که موجبات نگرانی دولت‌های عضو را فراهم آورده است. در این گزارش به‌صراحت به اقدامات برای مقابله با استفاده تروریست‌ها از ارتباطات اشاره‌ای نشده، اما در قطعنامه ۲۱۲۹^۳، شورای امنیت کمیته ضدتروریسم را به سمت هدف‌گیری استفاده تروریست‌ها از ارتباطات با مشورت دولت‌های عضو، سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، بخش خصوصی و جامعه مدنی فرا خوانده و کمیته را به اتخاذ رویه‌های جدید هدایت کرده است.

سوی دیگر تهدیدهای ناشی از وجود ارتباطات، جنگ سایبری است. تعریف پذیرفته‌شده‌ای از جنگ سایبری وجود ندارد و این موضوع، بحث بر سر مسائل عمیق‌تر را مشکل می‌سازد. اما آنچه به‌عنوان

1. S/RES/2395 (2017)

2. Twenty-first report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution 2368 (2017) concerning ISIL (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals and entities

3. S/RES/2129, 2013

اجماعی از دیدگاه‌های مختلف بیان کرده‌اند، عبارت است از عملی در فضای سایبر که می‌توان به‌طور معقول انتظار داشت که باعث صدمه شود. صدمه هم شامل صدمه اقتصادی، روانی، فیزیکی، شهرت، راهبردی و مانند آن است (Robinson et al., 2015: 12). در قطعنامه ۶۰/۲۸۸ مجمع عمومی^۱ دولت‌های عضو ترغیب شده‌اند تا همکاری منطقه‌ای و بین‌المللی در مبارزه با تروریسم در همه اشکال آن در اینترنت داشته باشند و از اینترنت به‌عنوان وسیله‌ای برای برخورد با گسترش تروریسم استفاده کنند. قطعنامه ۶۴/۲۱۱ در سال ۲۰۱۰ اگرچه به‌طور مستقیم به تهدید تروریستی از طریق فضای مجازی اشاره نکرده است، اما بر همکاری کشورها در مبارزه با سوءاستفاده مجرمانه از فناوری اطلاعات و ایجاد فرهنگ جهانی امنیت مجازی تأکید می‌کند.^۲

روش‌هایی را که به‌وسیله آن اینترنت برای اهداف تروریستی به کار می‌رود پنج هدف عمده توصیف کرده‌اند (United Nations Office on Drugs and Crime, 2012: 4): پروپاگاندا یا تبلیغات عقیدتی، جذب نیرو، تحریک و ترغیب، افراطی‌گری، اهداف مالی، آموزش، آماده‌سازی، برنامه‌ریزی، اجرای عملیات و حمله سایبری. پرونده هایچر^۳ از جمله مواردی است که در آن از اینترنت به‌عنوان وسیله‌ای برای برنامه‌ریزی عملیات تروریستی استفاده شده است.

وظیفه حاضر کردن تروریست‌ها در پیشگاه قانون بر عهده مراجع داخلی گذاشته شده است، چراکه دادگاه‌های بین‌المللی به‌طور معمول صلاحیت رسیدگی به چنین اعمالی را ندارند. تنها دادگاه ویژه لبنان است که در حال حاضر صلاحیت محدودی برای رسیدگی به جرم تروریسم دارد. در نهایت لازم است که به قطعنامه ۱۶۲۴ سال ۲۰۰۵ شورای امنیت اشاره شود^۴ که همه دولت‌ها را به اتخاذ تدابیر لازم و مناسب و هماهنگ با تعهداتشان طبق حقوق بین‌الملل برای جلوگیری از تحریک و تشویق به اعمال تروریستی دعوت می‌کند.

به‌نظر می‌رسد مبنای همه قطعنامه‌های صادرشده درباره مبارزه با تروریسم و جلوگیری از استفاده مجرمانه از رسانه، اصل صلح‌آمیز بودن فعالیت‌هاست. استفاده گروه‌های تروریستی مانند داعش و القاعده از رسانه‌ها برای اهداف ذکرشده، نمونه بارزی از ارتباطات است که صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند و موجب شده است نهادهای مسئول حفظ صلح اقداماتی برای رفع تهدیدات علیه صلح اتخاذ کنند.

1. A/RES/60/288, 2006

2. A/RES/64/211, 2010

3. Judgement of 4 May 2012 of the Tribunal de Grande Instance de Paris; and Tung, Liam, Jihadists get world-class encryption kit (29 January 2008), available from www.zdnet.com.au/jihadists-get-world-class-encryption-kit-339285480.htm

4. S/RES/1624, 2005

۵. نتیجه

تحلیل قواعد و مقررات بین‌المللی و منطقه‌ای گوناگون نگرانی عظیم جامعه جهانی را درباره صلح آشکار می‌سازد. آنچه به یقین در همه معاهدات در خصوص فضا به چشم می‌خورد، اشاره به ضرورت صلح‌آمیز بودن فعالیت‌های مختلف در فضای ماورای جو و کرات آسمانی است. لزوم رعایت این اصل آنچنان است که کمیته سازمان ملل درباره استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو بر اساس آن پایه‌گذاری شده است. قرار گرفتن ماهواره‌ها در خارج از جو زمین سبب پیوند اصول حاکم بر ارتباطات و اصول حاکم بر فعالیت‌ها در فضا شده است. بدین معنا که ماهواره‌های مستقر در فضا هم از نظام حقوقی فضای ماورای جو تبعیت می‌کنند و هم مشمول قواعد حقوق بین‌الملل ارتباطات (در دو بعد حاکمیتی و حقوق بین‌الملل بشر) هستند. قواعد قابل اعمال در این دو قلمرو، یعنی حقوق فضا و حقوق ارتباطات، درباره صلح‌آمیز بودن فعالیت‌ها مکمل یکدیگرند. بدین واسطه لزوم صلح‌آمیز بودن فعالیت‌ها در فضا به فعالیت ماهواره‌های ارتباطی و مخابراتی هم تسری می‌یابد. هرچند آنچنان که تحلیل شد قواعد حقوق بین‌الملل ارتباطات و حقوق بشر نیز به خودی خود و جداگانه هم بر صلح‌آمیز بودن ارتباطات تأکید داشته‌اند. همه اعمال مجاز شناخته شده در اسناد بین‌المللی تنها با رعایت شرط صلح‌آمیز بودن، امکان‌پذیر است و ارتباطات رسانه‌ای که منشأ آن در فضا است، از این قاعده مستثنا نیست. اگرچه تهدیدهای جدی بین‌المللی به واسطه استفاده از ارتباطات رسانه‌ای فضا پایه صورت گرفته که اعم از اعمال دولت‌ها از سویی و سوءاستفاده گروه‌های تروریستی از سوی دیگر است. درباره فعالیت‌های رسانه‌ای تروریست‌ها تقریباً اجماع وجود دارد که باید دسترسی ایشان به فناوری‌های جدید متوقف شود، اما در زمینه فعالیت رسانه‌ای دولت‌ها همچنان اختلاف میان طرفداران و مخالفان جریان آزاد اطلاعات ادامه دارد. نگارندگان باور دارند که این مسئله لازمه قدرت و توسعه‌یافتگی است. درست است که از نظر مخالفان جریان آزاد اطلاعات، استفاده از ماهواره‌ها برای دخالت یا سرنگونی حکومت در یک کشور با رویکرد صلح‌آمیز بودن فعالیت مغایرت دارد، اما دنیای امروز جایی برای تن‌آسایی کشورهای هدف باقی نمی‌گذارد. اگرچه چنین ایده‌ای عمل خلاف کشور متخلف را توجیه نمی‌کند و متخلف به نوبه خود می‌بایست در برابر مراجع بین‌المللی، اگر چنین مرجعی در آینده ایجاد شود، پاسخگو باشد.

منابع**۱. فارسی****الف) کتاب‌ها**

۱. پورنوری، منصور و حبیبی، محمد (۱۳۸۶). *حقوق بین‌الملل دریاها*. چ سوم، تهران: مهد حقوق.
۲. ری، پیتر و ساندرز، جو (۱۳۸۶). *حقوق رسانه*. ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، تهران: میزان.
۳. زمانی، سید قاسم (۱۳۸۱). *پخش مستقیم ماهواره‌ای در قرن بیست‌ویکم*. تهران: سروش.
۴. ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۱). *حقوق بین‌الملل عمومی*. چ هفدهم، تهران: گنج دانش.
۵. مقامی، امیر (۱۳۹۲). *درسگفتار حقوق بین‌الملل ارتباطات*. دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، قابل دسترس در: www.maqami.blog.ir
۶. نواده توپچی، حسین (۱۳۹۰). *حقوق بین‌الملل فضا*. چ اول، تهران: خرسندی.
۷. هالپین، ادوارد (۱۳۸۹). *جنگ سایبر، جنگ اینترنتی و انقلاب در امور نظامی*. ترجمه روح‌الله طالبی آرانی، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

ب) مقالات

۸. امین‌زاده، الهام و علاقه‌بند حسینی، یونس (۱۳۹۵). تحولات هنجارسازی در حقوق بین‌الملل فضا با نگاهی به قطعنامه ۱۹۹۲ اصول مربوط به بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای در فضای ماورای جو. *مطالعات حقوق عمومی*، ۴۶(۱)، ۱۶۱-۱۷۷.
۹. بردبار، محمدحسن (۱۳۸۰). اصول حقوقی حاکم بر ماهواره‌ها. *مجله کانون وکلا*، ۱۷۶، ۱۴۹-۱۶۲.
۱۰. حسینی، سید ابراهیم (۱۳۷۹). برنامه‌های ماهواره‌ای در ارتباط با اصل حاکمیت دولت‌ها و اصل آزادی اطلاعات. *معرفت*، ۳۶، ۵۲-۶۸.
۱۱. حیدری، حمید و امین‌زاده، الهام (۱۳۹۱). بررسی حقوقی اقدامات متقابل در زمینه پخش برنامه‌های غیرمجاز ماهواره‌ای. *اندیشه‌های حقوقی*، ۱(۳)، ۱۸-۵۸.
۱۲. شایگان، فریده (۱۳۹۵). اعمال حقوق بی‌طرفی در فضای سایبر. *مطالعات حقوق عمومی*، ۴۶(۲)، ۳۳۷-۳۵۷.
۱۳. معتمدنژاد، کاظم (۱۳۷۵). نظریه‌های سلطه ارتباطی جهانی. *رسانه*، ۷(۲)، ۲-۹.

۲. انگلیسی

A) Books

1. D'Alema, M. (2016). *Daesh and the Terrorist Threat: From Middle East to Europe*. Brussels, FEPS-foundation for European progressive studies.
2. Hobe, S. (2004). *Current and Future Development of International Space Law*. United Nations/Brasil Workshop on Space Law, Vienna, United Nations Publications.
3. Roscini, M. (2014). *Cyber Operations and the Use of Force in International Law*. Oxford, Oxford University Press.
4. Schechter, Oscar and Christopher Joyner (1988). *United Nations Legal Order*. New York, United Nations Publications.
5. Tyson, R. (2007). *Advancing a Cooperative Security Regime in Outer Space*. New York, Global Security Institute.

B) Articles

6. Dembling, P. (1970). A Liability Treaty for Outer Space Activities. *The American University Law Review*, 19.
7. Galloway, E. (2004). Maintaining International Space Cooperation for Peaceful Uses. *Journal of Space Law*, 30.
8. Gorove, S. (1973). Earth Resources Survey Satellites and the Outer Space Treaty. *Journal of Space Law*, 1:1.
9. Kaltenecker, H. (1973). European Understandings in the Application Satellites Field and Their Legal Implications. *Journal of Space Law*, vol. 1:2.
10. Petras, C. (2005). Eyes On Freedom- A View Of The Law Governing Military Use Of Satellite Reconnaissance In U.S. Homeland Defense. *Journal of Space Law*, 31.
11. Stowe, R. (1983). The Legal and Political Considerations of The 1985 World Administrative Radio Conference. *Journal of Space Law*, 11.
12. Tate, L. (2006). The Status of the Outer Space Treaty at International Law during War and Those Measures Short of War. *Journal of Space Law*, 32.
13. Tomuschat, C. (2010). article 2(4), in: *The Charter of the United Nations, A Commentary*, BronoSimma, et al (ed), 3rd Ed, Vol. 1, Oxford University Press.

C) Documents

14. Conference on disarmament, report of the ad hoc committee on the prevention of an arms race in outer space, 1992, un doc.
15. Declaration of principles of international law concerning friendly relations and co-operation among states in accordance with the charter of United Nations. Res. 2625(33/73)
16. General comment No. 11: prohibition of propaganda for war and inciting national, racial or religious hatred (Art 20): 29/07/1983.UN doc.
17. General comment No. 34: freedoms of opinion and expression, 29 July 2011, UN doc.
18. Resolution 12 (WRC-12), assistance and support to Palestine, 2012, the world radiocommunication conference, Geneva, the international telecommunication union

library and archive.

19. The use of satellite communication for education and economic development: report of the director-general on the feasibility of the pilot project and on possible international arrangements, 20 November 1968.

D) Websites

20. <http://azari-gh.blogfa.com/post-64.aspx>
21. <http://hamshahrtraining.ir/news-3248.aspx>
22. <http://www.mohsenesmaeili.com/NSite/FullStory/News/?Id=166>
23. http://www.nasa.gov/mission_pages/msl/index.html
24. <http://www.oosa.unvienna.org/oosa/en/Reports/gadocs/coprepidx.html>